

WHITEPAPER

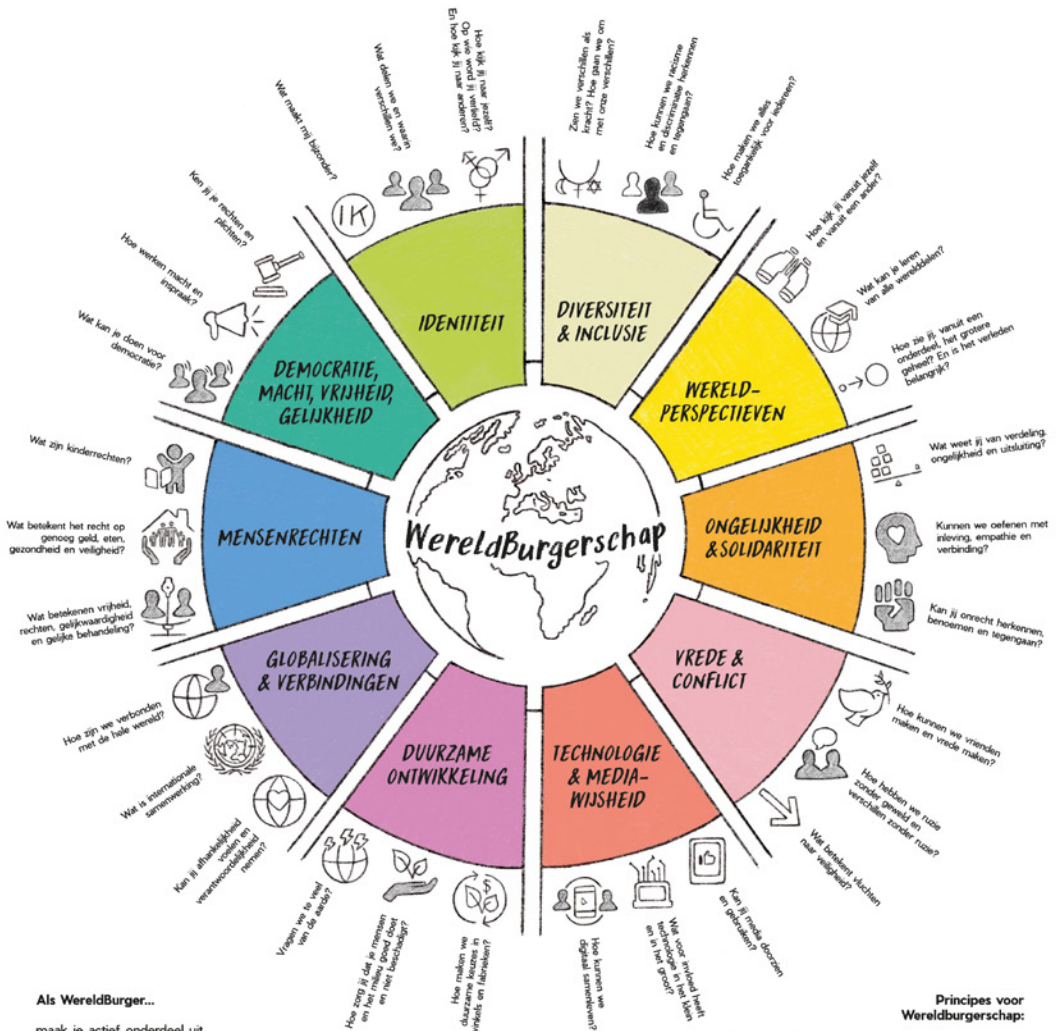
Van Burgerschap naar Wereldburgerschap in het onderwijs

Wereldburgerschap verankeren in het PO & VO

Hoe word je een WereldBurger?

Deze thema's, vragen en principes kan je op school gebruiken:

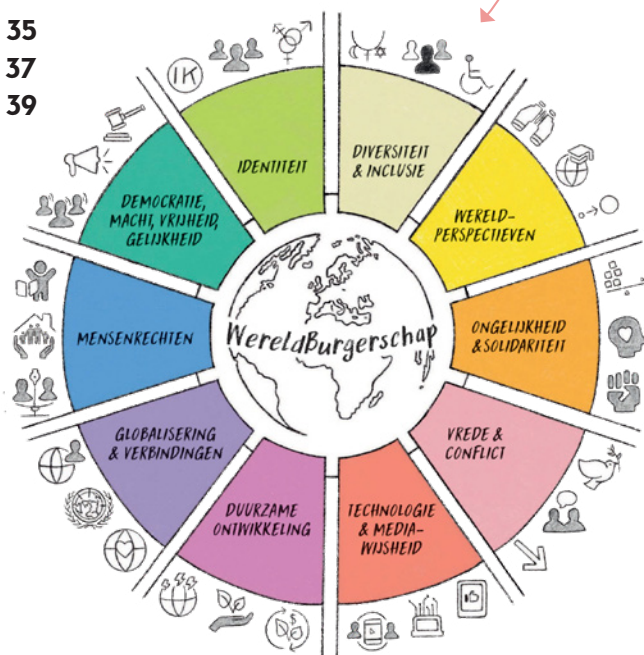
Alle scholen in Nederland moeten aandacht geven aan 'Burgerschap'. Samen kunnen we hier Wereldburgerschap van maken.

We hopen dat deze poster handvatten biedt om hiermee verder aan de slag te gaan.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inleiding	7
1. Wetgeving voor scholen in het PO & VO	10
2. Duurzame Ontwikkelingsdoelen	12
3. Burgerschap & WereldBurgerschap	15
4. De WereldBurgerschap-cirkel	22
5. Aanpak Fawaka WereldBurgerschap	26
6. Schoolportretten	32
7. Nawoord	34

Literatuur	35
Ruimte voor notities	37
Colofon	39

Download deze volledige publicatie gratis via www.fawakawereldburgerschap.nl/whitepaper

De WereldBurgerschap-inspiratieposter afgebeeld op de pagina hiervoor is op A2-formaat te bestellen via www.fawakawereldburgerschap.nl/poster

Voorwoord

Wereldburgerschapsonderwijs biedt een antwoord op verschillende vraagstukken in de wereld van vandaag. Het is belangrijker dan ooit om jonge mensen uit te rusten met de kennis, vaardigheden en waarden die nodig zijn om verschillende complexe uitdagingen aan te pakken, die vaak ook internationale dimensies hebben.

Wereldburgerschapsonderwijs combineert aandacht voor duurzame ontwikkeling, inclusie en meer, en beantwoordt ook aan de wettelijke eisen die voor alle scholen in Nederland gelden rondom burgerschapsonderwijs. Steeds meer scholen gebruiken WereldBurgerschap als kernthema in hun onderwijs. Onder andere om leerlingen in staat stellen actief deel uit te maken van een heterogene en steeds meer globaliserende samenleving en wereld, waarbij we onderdeel zijn van een complex ecosysteem.

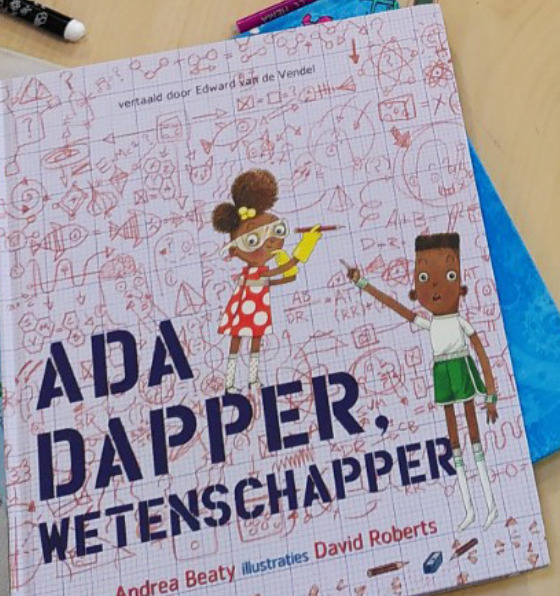
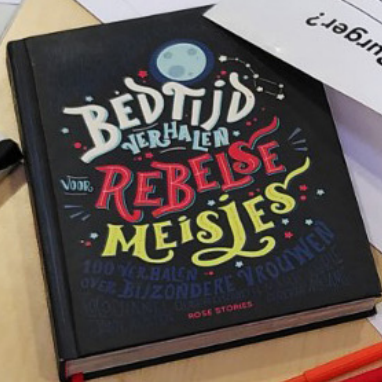
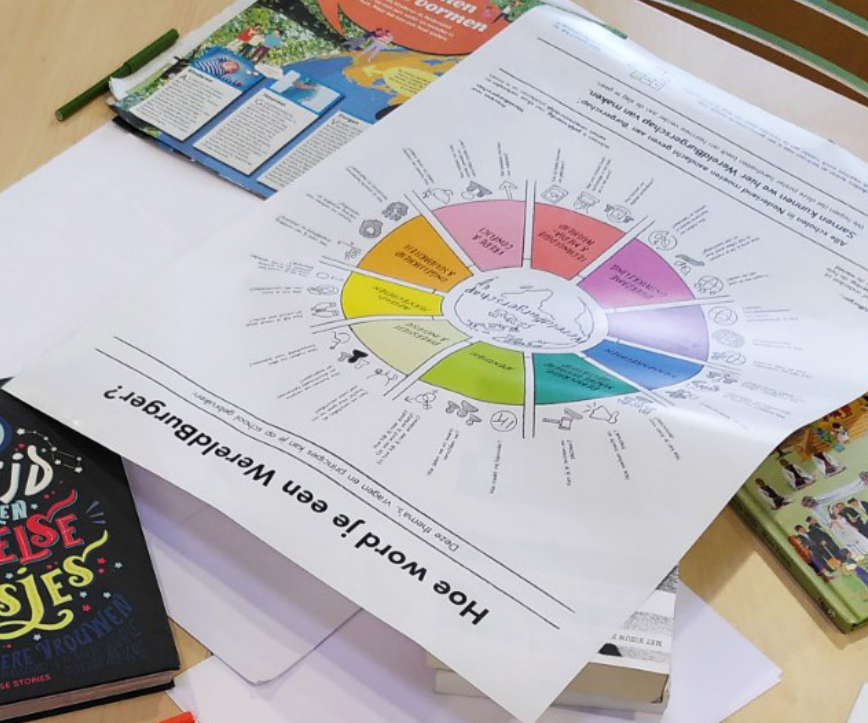
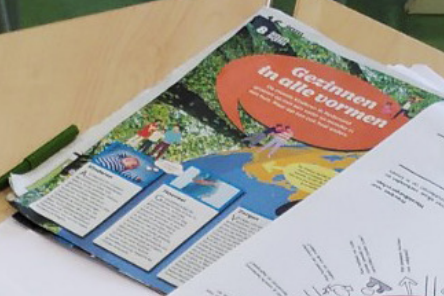
Persoonlijk raakte ik een aantal jaar geleden in gesprek met de school van mijn eigen kinderen over de kansen van wereldburgerschapsonderwijs. Samen gingen we hiermee aan de slag en pakten we verschillende zaken aan, van thematisch onderwijs, uitbreidingen van de schoolbibliotheek en lesmateriaal, tot aan trainingen voor het team. Vervolgens bleken ook veel andere scholen erin geïnteresseerd om met wereldburgerschapsonderwijs aan de slag te gaan. Inmiddels werken we hier met een groeiend team aan vanuit de organisatie Fawaka WereldBurgerschap en ondersteunen we scholen door heel Nederland bij het in het onderwijs verankeren van wereldburgerschap.

In deze publicatie tonen we graag de urgentie van wereldburgerschapsonderwijs – en inspireren we graag om hier verder invulling aan te geven in het onderwijs in heel Nederland.

Miguel Heilbron

Oprichter Fawaka WereldBurgerschap

Inleiding

In de samenleving en in de wereld om ons heen spelen momenteel verschillende grote uitdagingen. Denk bijvoorbeeld aan de klimaatcrisis, uitputting van hulpbronnen, ongelijkheid, armoede, racisme en discriminatie, kwesties rondom democratie en rechtsstaat, oorlog en vrede, voedsel, energie, migratie, mensenrechten en duurzaamheid. Vele uitdagingen zijn hierbij moeilijk aan te pakken, en vaak op verschillende manieren met elkaar verbonden.

Is het mogelijk om jonge mensen uit te rusten met kennis, vaardigheden en waarden die behulpzaam kunnen zijn bij de aanpak van verschillende complexe uitdagingen waarmee we worden geconfronteerd? Is het mogelijk jonge mensen stappen te laten zetten richting het zijn van verantwoordelijke wereldburgers die kunnen bijdragen aan het creëren van een meer rechtvaardige en duurzame wereld? Wereldburgerschapsonderwijs heeft de ambitie hieraan bij te dragen. Onder andere door het bevorderen van begrip van onderlinge verbondenheden en door jonge mensen aan te moedigen om stil te staan bij de impact van hun acties op anderen en op de wereld.

Wereldburgerschapsonderwijs biedt leerlingen handvatten om te oefenen met kritisch denken, empathie en ruimdenkendheid, te leren over mondiale problemen, verbanden te verkennen tussen lokale en mondiale uitdagingen, en samen te werken met veel verschillende mensen. In deze publicatie gaan we dieper in op het concept van wereldburgerschapsonderwijs en de noodzaak ervan in de wereld van vandaag.

Fawaka Wereldburgerschap is een sociale onderneming met de missie om WereldBurgerschap in het onderwijs te verankeren op alle scholen in Nederland. Vanuit de visie dat alle kinderen en jongeren in Nederland hun rol als wereldburgers mogen ontdekken. Fawaka WereldBurgerschap biedt basisscholen en middelbare scholen een gestructureerde aanpak om Burgerschap invulling te geven met WereldBurgerschap. Schoolleiding, leraren en leerlingen worden hierbij meegenomen in het proces naar een school die trots is op haar (wereld)burgerschapsonderwijs en die voldoet aan de door de overheid gestelde eisen.

In deze publicatie behandelen we verschillende aspecten van wereldburgerschapsonderwijs, van theorie tot praktijk.

Hoofdstuk 1: Wetgeving

gaat in op de wetgeving rondom burgerschapsonderwijs die geldt voor alle scholen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs in Nederland.

Hoofdstuk 2: Duurzame Ontwikkelingsdoelen

behandelt de Duurzame Ontwikkelingsdoelen, afgesproken door alle landen die zijn aangesloten bij de Verenigde Naties, waaronder Nederland.

Hoofdstuk 3: Burgerschap & WereldBurgerschap

behandelt achtergronden van burgerschapsonderwijs en wereldburgerschapsonderwijs, en wat de toegevoegde waarde van wereldburgerschap is.

Hoofdstuk 4: De WereldBurgerschap-cirkel

behandelt de WereldBurgerschap-cirkel, met tien thema's om wereldburgerschapsonderwijs invulling te geven.

Hoofdstuk 5: Aanpak Fawaka WereldBurgerschap

gaat in op de aanpak van Fawaka WereldBurgerschap, richting een school die trots is op diens (wereld)burgerschapsonderwijs.

Hoofdstuk 6: Schoolportretten

biedt ruimte aan schoolportretten. Hier wordt het wereldburgerschapsonderwijs op basisschool de Dorpsbeuk belicht.

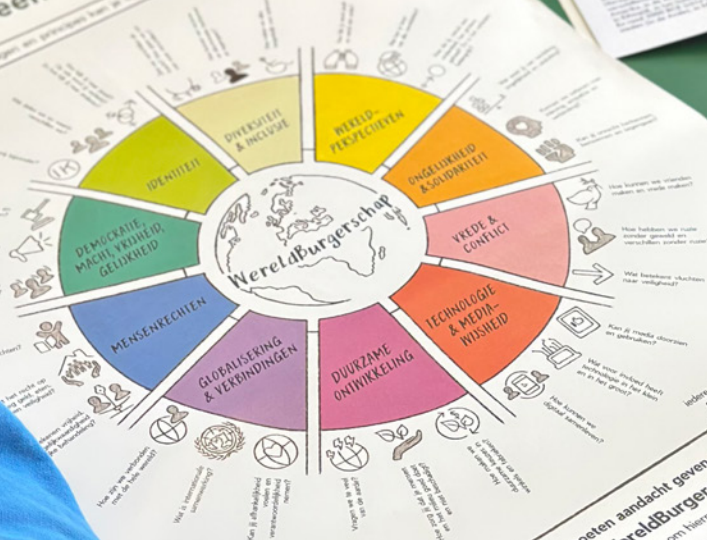
Hoofdstuk 7: Nawoord

is de afsluiting van deze publicatie.

Achterin zijn literatuurverwijzingen te vinden en ook ruimte voor notities en de colofon.

Hoe word je een WereldBurger?

Deze thema's, uitgezet en uitgesproken kan je als wereldburger gebruiken

Als WereldBurger...
maak je actief onderdeel uit
van je pure omgeving, die je totale
samenleving en de wereld

Alle scholen in Nederland moeten aandacht geven aan 'Burgerschap'
Samen kunnen we hier WereldBurgerschap v...
We hopen dat deze poster transvatten biedt om hiermee verber

1. Wetgeving voor scholen in het PO & VO

Iedere basisschool en middelbare school in Nederland is bij wet verplicht om aandacht te besteden aan burgerschapsvorming. Sinds 2021 geldt voor alle scholen in Nederland nieuwe aangescherpte wetgeving, met als doel het versterken van het burgerschapsonderwijs en het verduidelijken van de taken en de rollen van scholen en schoolbesturen.

De wettelijke burgerschapsopdracht bepaalt sinds 2021 voor alle scholen in Nederland:

1. Het onderwijs moet op doelgerichte en samenhangende wijze ‘actief burgerschap en sociale cohesie’ bevorderen, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar moet richten op:
  - a. het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school
  - b. het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving
  - c. het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.
2. Het bevoegd gezag moet zorgdragen voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in 1a, een omgeving creëren waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en moet zorgdragen voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de bij 1c, genoemde verschillen.

Wat betekent de wettelijke burgerschapsopdracht concreet voor scholen?

Ten eerste dienen scholen een eigen visie en eigen doelen te ontwikkelen voor burgerschapsonderwijs. Ook moeten scholen hiermee corresponderend een samenhangend programma / curriculum bepalen voor de burgerschapsvorming van leerlingen. Het curriculum moet verduidelijken hoe burgerschap wordt bevorderd in de verschillende leerjaren, wat leerlingen concreet leren en hoe er geëvalueerd wordt.

Kernwaarden van de democratische rechtsstaat

Een belangrijk onderdeel van de wettelijke burgerschapsopdracht is het bevorderen van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Leerlingen moeten kennis opdoen over **vrijheid & gelijkwaardigheid & solidariteit** als basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Scholen moeten aangeven hoe deze basiswaarden herkenbaar in het onderwijs aandacht krijgen. De volgende 8 waarden geven richting aan concrete uitwerking:

- > **Vrijheid van meningsuiting**
- > **Gelijkwaardigheid**
- > **Begrip voor anderen**
- > **Verdraagzaamheid**
- > **Afwijzen van onverdraagzaamheid**
- > **Afwijzen van discriminatie**
- > **Autonomie**
- > **Verantwoordelijkheidsbesef**

Scholen moeten kennis overdragen over de democratie en de rechtsstaat en grondrechten. In het onderwijs moet aandacht uitgaan naar kennis van en inzicht in de werking van en respect voor de basiswaarden. Tenslotte moet aandacht uitgaan naar het ontwikkelen van sociale competenties en maatschappelijke competenties. En de school moet een oefenplaats zijn waarin actief kan worden geoefend met de basiswaarden.¹

¹ Zie o.a. ook: <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/burgerschap/wettelijke-opdracht> & <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2021-320.html>

2. Duurzame Ontwikkelingsdoelen

De ‘SDG’s’ (‘Sustainable Development Goals’ of ‘Duurzame Ontwikkelingsdoelen’) zijn zeventien doelen, gekoppeld aan 169 targets, om van de wereld een betere plek te maken in 2030. De Duurzame Ontwikkelingsdoelen zijn afgesproken door alle landen die zijn aangesloten bij de Verenigde Naties (VN), waaronder Nederland.²

De doelen zijn vastgesteld op basis van inbreng en afstemming met mensen en organisaties van over de hele wereld. Ze zijn een mondiaal kompas voor uitdagingen zoals armoede, ongelijkheid, de klimaatcrisis en onderwijs. ‘Duurzame ontwikkeling’ wordt gedefinieerd als ‘een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de behoeften van de huidige generaties, zonder die van toekomstige generaties tekort te doen’. De 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen reflecteren de drie dimensies van duurzame ontwikkeling: economische, sociale en ecologische aspecten.

² Zie ook: <https://www.sdg nederland.nl/de-17-sdgs/>

De 17 Duurzame Ontwikkelingdoelen zijn:

SDG 1: Geen armoede

SDG 2: Geen honger

SDG 3: Goede gezondheid en welzijn

SDG 4: Kwaliteitsonderwijs

SDG 5: Gendergelijkheid

SDG 6: Schoon water en sanitair

SDG 7: Betaalbare en duurzame energie

SDG 8: Eerlijk werk en economische groei

SDG 9: Industrie, innovatie en infrastructuur

SDG 10: Ongelijkheid verminderen

SDG 11: Duurzame steden en gemeenschappen

SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie

SDG 13: Klimaatactie

SDG 14: Leven in het water

SDG 15: Leven op het land

SDG 16: Vrede, justitie en sterke publieke diensten

SDG 17: Partnerschap om doelstellingen te bereiken

Via de Duurzame Ontwikkelingsdoelen heeft Nederland zich er ook aan gecommitteerd onderwijs in Wereldburgerschap te implementeren. Zie SDG Doel 4, Target 4.7, ‘Onderwijs voor duurzame ontwikkeling en wereldburgerschap’.

SDG Doel 4, Target 4.7, ‘Onderwijs voor duurzame ontwikkeling en wereldburgerschap’:

“Er tegen 2030 voor zorgen dat alle leerlingen kennis en vaardigheden verwerven die nodig zijn om duurzame ontwikkeling te bevorderen, onder andere via vorming omtrent duurzame ontwikkeling en duurzame levenswijzen, mensenrechten, gendergelijkheid, de bevordering van een cultuur van vrede en geweldloosheid, wereldburgerschap en de waardering van culturele diversiteit en van de bijdrage van de cultuur tot de duurzame ontwikkeling.”

Bron: SDG Nederland , <https://www.sdgnederland.nl/de-17-sdgs/>

3. Burgerschap en WereldBurgerschap

Burgerschap en wereldburgerschap draaien in de kern om de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren. Burgerschap en wereldburgerschap gaan over hoe je onderdeel uitmaakt van een samenleving of van een groep anderen met wie je verbonden bent en wat daar implicaties van zijn. En dat kan zowel in een kleine groep mensen zijn, in een land, of binnen de hele wereld/Aarde.

Burgerschap

Bij burgerschapsonderwijs ligt vaak een nadruk op wat lokaal speelt (bijvoorbeeld: hoe ga je met elkaar om in de klas) en wat nationaal speelt (bijvoorbeeld: hoe ben je onderdeel van de Nederlandse democratie en de Nederlandse rechtsstaat). Zoals beschreven in Hoofdstuk 1 hebben alle basisscholen en middelbare scholen in Nederland de wettelijke taak ‘actief burgerschap en sociale integratie’ te bevorderen, op doelgerichte en samenhangende wijze. Daarbij dient het onderwijs zich herkenbaar te richten op het bijbrengen van basiswaarden van de democratische rechtsstaat en het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties. Ook moet de schoolcultuur in overeenstemming zijn met de basiswaarden en als oefenplek dienen waar burgerschapscompetenties in de praktijk worden gebracht. De school moet mede daarom een omgeving zijn waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd voelen. De nieuwe wetgeving rondom burgerschap geeft scholen veel vrijheid. Dit biedt ruimte voor eigen invulling maar maakt de opdracht mogelijk ook complex. Vanuit verschillende eigen identiteiten kunnen verschillende scholen of scholenkoepels de burgerschapsopdracht concreet invullen.

WereldBurgerschap

Fawaka WereldBurgerschap nodigt scholen ertoe uit burgerschapseducatie invulling te geven met ‘wereldburgerschapseducatie’. Inclusie, mensenrechten, duurzame ontwikkeling en wereldperspectieven zijn hierbij belangrijke thema’s. Scholen kunnen er om verschillende redenen voor kiezen om met Wereldburgerschap aan de slag te gaan. Wereldburgerschapsonderwijs sluit aan bij de wetgeving voor scholen rondom burgerschapsonderwijs, bij verwachte veranderingen in het onderwijscurriculum en bij internationale afspraken zoals de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties. Volgens deze afspraken moet óók expliciet Wereldburgerschap in het onderwijs verankerd worden. De Fawaka WereldBurgerschap-cirkel sluit aan op de genoemde (wettelijke) kaders, ontwikkelingen en doelen.

Verschillend onderzoek laat zien dat het belangrijk kan zijn voor kinderen om al jong in aanraking te komen met de thema’s die wereldburgerschapsonderwijs aansnijdt. Zo laat onderzoek onder andere zien dat kinderen al vroeg vooroordelen ontwikkelen. En dat kinderen die met discriminatie te maken krijgen daar verregaande en jarenlange gevolgen van ervaren³. Ander onderzoek laat zien dat kinderen veel meer aankunnen dan sommigen denken en dat het van groot belang is om kinderen al vroeg aan te leren hoe om te gaan met grote maatschappelijke vraagstukken.⁴

Bij het invulling geven van burgerschap met wereldburgerschap, wordt expliciet aandacht besteed aan zaken dichtbij én ver weg. Er wordt een internationale blik gebruikt, die zich uit in aandacht voor thema’s rondom duurzame ontwikkeling, maar ook aandacht voor kennis en perspectieven vanuit verschillende werelddelen. Thema’s als ongelijkheid en inclusie krijgen veel aandacht, ook met aandacht voor wat dichtbij én ver weg speelt. Bij Wereldburgerschap gaat aandacht uit naar het niveau van de wereld, maar krijgen ook wat nationaal en lokaal speelt in samenhang aandacht. Zo wordt ervoor gezorgd dat aandacht uitgaat naar de verschillende relevante niveaus.

³ Zie https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-06/opgroeien_zonder_vooroordelen-def_o.pdf

⁴ Zie bijvoorbeeld:

www.techyourfuture.nl/files/downloads/Projecten/P31/Beta_en_technologie_kennis_in_burgerschapsvorming.pdf

Je zou kunnen zeggen dat het eigenlijk logisch is om vanuit de wereld naar (wereld)burgerschap te kijken, ook in Nederland. Kinderen en jongeren groeien in Nederland op in een heterogene samenleving, met mensen en perspectieven afkomstig van over de hele wereld – en in een geglobaliseerde wereld, met veel internationale verbanden. Ook krijgen leerlingen te maken met verschillende internationale vraagstukken, zoals rondom klimaatverandering, duurzaamheid, mensenrechten, conflicten, migratie en handel. Leerlingen zijn onderdeel van hun klas, hun wijk, hun woonplaats, van Nederland, van Europa, maar ook van de wereld. Met alle mensen op de aarde staan we continu in contact (met alle rond de acht miljard van ons). Ook al staan we hier vaak niet bij stil, we zijn afhankelijk van elkaars handelen: wat ergens op de wereld gebeurt heeft impact op mensen elders. Dat heeft bijvoorbeeld de Coronacrisis heel duidelijk gemaakt.

Een van de aspecten van wereldburgerschap kan omschreven worden als de ‘internationale dimensie’ van betrokkenheid bij de samenleving. Denk bijvoorbeeld aan een bewustzijn van wat zich binnen en buiten Nederland afspeelt, reflectie op hoe je eigen situatie verbonden is met omstandigheden van mensen uit andere delen van de wereld – en ook het bereid zijn hier conclusies aan te verbinden. Maar wereldburgerschapsonderwijs kan ook meer inzicht geven in verschillende mensen en perspectieven in Nederland zelf.

Wereldburgerschap bevordert actief onderdeel uitmaken van de eigen omgeving, de samenleving en de wereld/Aarde - vanuit de principes van gelijkwaardigheid van alle mensen, wederzijdse afhankelijkheid en gedeelde verantwoordelijkheden⁵. Dit kan worden geconcretiseerd met behulp van thema's als Identiteit, Mensenrechten, Globalisering en Duurzame Ontwikkeling. Competenties voor leerlingen rondom wereldburgerschap zijn te verdelen in de domeinen kennis, houding, vaardigheden en reflectie.

⁵ Fawaka WereldBurgerschap sluit met deze definitie o.a. aan bij literatuur van NCDO (2012) en bij internationale literatuur rondom wereldburgerschap zoals van Unesco (2014, 2015), bij de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties en bij frameworks zoals van GENE en Nuffic.

Achtergrond: Roep om wereldburgerschap

Voor wereldburgerschapsonderwijs wordt internationaal vanuit veel verschillende hoeken en perspectieven aandacht gevraagd.

Unesco

Vanuit de Verenigde Naties wordt via de VN-onderwijsorganisatie Unesco al lange tijd voor wereldburgerschapseducatie gepleit. Hierbij is de boodschap vanuit Unesco: schendingen van de mensenrechten, ongelijkheid en armoede zijn grote bedreigingen voor vrede en duurzaamheid. En wereldburgerschapseducatie, of 'Global Citizenship Education', is hierop het antwoord. Volgens Unesco moeten leerlingen van alle leeftijden leren dat het bij zaken als schendingen van de mensenrechten, ongelijkheid en armoede niet om lokale, maar mondiale problemen gaat. Ook pleit Unesco ervoor dat leerlingen leren om actief bij te dragen aan vreedzamere, inclusievere, veiligere en duurzamere samenlevingen. In Nederland faciliteert de Nederlandse Unesco-commissie een Unesco-scholen-netwerk, met meer dan 80 scholen, waar

wereldburgerschap een kern-thema in het onderwijs is. Over de hele wereld zijn er duizenden Unesco-scholen.⁶

Nuffic

Nuffic, de Nederlandse organisatie voor internationalisering in onderwijs, faciliteert verschillende netwerken voor scholen in Nederland waar wereldburgerschap een kernthema is, bijvoorbeeld het Global Citizen Schools netwerk voor VO-scholen.⁷

OESO

De OESO, de 'Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling' van de rijkste landen van de wereld, waar Nederland ook onderdeel van is, pleit in het onderwijs voor aandacht voor 'global competences', 'mondiale vaardigheden', wat gezien wordt als een essentieel deel van 21e eeuwse onderwijs. Een van de redeneringen hierachter is dat in

6 Zie o.a. Unesco (2014, 2015) & www.unesco.nl/nl/het-nederlandse-unesco-scholennetwerk

7 Zie o.a. www.nuffic.nl/onderwerpen/global-citizen-network/certificaat-global-citizen-network

Azië en andere delen van de wereld nieuwe machtsblokken opkomen, wat het belangrijk maakt dat we internationaal verschillende samenlevingen goed kennen en goed met iedereen kunnen communiceren en samenwerken.

SDGs

Nederland heeft zich er via de Duurzame Ontwikkelingsdoelen internationaal aan gecommitteerd om te voorzien in onderwijs in wereldburgerschap. In de Duurzame Ontwikkelingsdoelen staat onderwijs in wereldburgerschap expliciet genoemd. Nederland heeft vastgelegd hier voor 2030 in te voorzien, in de komende jaren moeten we dus van 'burgerschap' naar 'wereldburgerschap'. Zie ook Hoofdstuk 2 & SDG Target 4.7.

Europese commitering

In 2022 is de Europese Dublin Declaration on Global Education aangenomen, rondom de verankering van wereldburgerschap in het onderwijs.

Global Education Network Europe (GENE) is het Europese netwerk

van ministeries en (overheids) organisaties met nationale verantwoordelijkheid voor beleidsvorming, financiering en ondersteuning op het gebied van 'Global Education' / wereldburgerschap. En 'global citizenship education' is ook een van de thema's binnen de European School Heads Association (ESHA), koepel van Europese schoolleidersorganisaties uit het PO en VO (waar de Algemene Vereniging Schoolleiders in Nederland lid van is).⁸

Leren voor Duurzame Ontwikkeling

Coöperatie Leren voor Morgen is een van de organisaties die nationaal verkent hoe Duurzame Ontwikkeling in het onderwijs verankerd kan worden. Wereldburgerschapsonderwijs is hierbij een manier om onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling en burgerschapsonderwijs te integreren.

⁸ Zie o.a. <https://www.gene.eu/ge2050-congress>

Hoe maak je WereldBurgerschap concreet?

Hoe breng je wereldburgerschapsonderwijs in de praktijk? Dat kan via de 10 hoofdthema's uit de WereldBurgerschap-cirkel. In het volgende hoofdstuk gaan we hier verder op in.

De drie principes die centraal staan zijn: een besef dat alle mensen gelijkwaardig zijn, een bewustzijn van verbindingen in de wereld, en een gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle mensen om problemen, lokaal of internationaal, samen op te lossen. Waar de Nederlandse burgerschaps-wetgeving - naast gelijkwaardigheid en solidariteit/verbinding - de nadruk legt op vrijheid, benadrukt wereldburgerschapsonderwijs dus explicieter verantwoordelijkheid. Bij onderwijs in wereldburgerschap gaat het dan om de vraag hoe je op een positieve manier onderdeel kan uitmaken van je eigen omgeving, de hele samenleving en de wereld/Aarde - op een manier waarbij je er zoveel mogelijk recht aan doet dat we (zowel in een klas als op de wereld) allemaal gelijkwaardig zijn, allemaal met elkaar verbonden zijn, en dat er dingen zijn waarvoor we allemaal verantwoordelijk zijn.

Nog belangrijker dan het kennen van de principes, is ernaar handelen. Als je wereldburgerschap serieus neemt, heb je niet alleen kennis over de wereld/Aarde of een bepaalde houding, maar vertaal je dit ook naar gedrag.

In feite gaat het om de vraag: hoe kan je ervoor zorgen dat je impact op anderen, dichtbij en ver weg - en op de Aarde - niet beschadigend is, maar positief (in lijn met 'duurzame ontwikkeling').

Definitie & principes

WereldBurgerschap kan je definiëren als:

Actief onderdeel uitmaken
van 3 niveaus...

- > **je eigen omgeving**
- > **de hele samenleving**
- > **de wereld**

... met respect voor 3 principes:

- > **alle mensen zijn gelijkwaardig**
- > **er zijn onderlinge verbondenheden**
- > **er zijn gedeelde verantwoordelijkheden**

Als WereldBurger...

maak je actief onderdeel uit van jouw **omgeving**, de hele **samenleving** en de **wereld**.

Principes voor WereldBurgerschap:

iedereen is **gelijkwaardig**, met elkaar **verbonden** en samen **verantwoordelijk** problemen op te lossen.

4. De WereldBurgerschap-cirkel

Wereldburgerschap concreet maken met de 10 thema's van de WereldBurgerschapscirkel

De 'WereldBurgerschap-cirkel' is een hulpmiddel bij de verankering van wereldburgerschap in het onderwijs en hoe hier invulling aan te geven. De WereldBurgerschap-cirkel omvat tien thema's, die allemaal aspecten van wereldburgerschap belichten. Van diversiteit en inclusie tot mensenrechten, duurzaamheid, wereldperspectieven en mediawijsheid.

De tien thema's sluiten onder andere aan bij de wettelijke burgerschapsopdracht, bij verwachte curriculumherzieningen, bij de Curriculum.nu-thema's en bij de Duurzame Ontwikkelingsdoelen vanuit de Verenigde Naties. Bij de tien hoofdthema's zijn verschillende inspiratievragen geformuleerd.

Gebruik de cirkel op 3 niveaus

De WereldBurgerschap-cirkel kan gebruikt worden op verschillende niveaus:

- > **het niveau van de school als geheel, bij beleidsvorming:**
aan welke thema's wordt momenteel aandacht gegeven en welke thema's verdienen meer aandacht?
- > **op het niveau van leraren, bij lesontwikkeling:**
wat voor verschillende perspectieven kunnen aandacht krijgen?
- > **op het niveau van leerlingen in de klas,**
en bij overige gesprekken, met de concrete inspiratievragen.

WereldBurgerschap-competenties en kerndoelen-leerlijn

Competenties voor leerlingen rondom wereldburgerschap zijn te verdelen in de domeinen kennis, houding, vaardigheden en reflectie. Fawaka WereldBurgerschap heeft dit vertaald in een leerlijn aansluitend op de kerndoelen in het Nederlandse onderwijs.

10 thema's, 5 thema-duo's

De WereldBurgerschap-cirkel omvat tien hoofdthema's verdeeld in vijf thema-duo's.

Thema's & inspiratievragen

Zie hieronder de 10 wereldburgerschap-thema's met verschillende inspiratievragen per thema.

Identiteit

- > Wat maakt mij bijzonder?
- > Wat delen we en waarin verschillen we?
- > Hoe kijk jij naar jezelf? Op wie word je verliefd? En hoe kijk jij naar anderen?

Diversiteit & inclusie

- > Zien we verschillen als kracht? Hoe gaan we om met onze verschillen?
- > Hoe kunnen we racisme en discriminatie herkennen en tegengaan?
- > Hoe maken we alles toegankelijk voor iedereen?

Wereldperspectieven

- > Hoe kijk jij vanuit jezelf en vanuit een ander?
- > Wat kan je leren van alle werelddelen?
- > Hoe zie jij, vanuit een onderdeel, het grotere geheel? En is het verleden belangrijk?

Ongelijkheid & solidariteit

- > Wat weet jij van verdeling, ongelijkheid en uitsluiting?
- > Kunnen we oefenen met inleving, empathie en verbinding?
- > Kan jij onrecht herkennen, benoemen en tegengaan?

Vrede & conflict

- > Hoe kunnen we vrienden maken en vrede maken?
- > Hoe hebben we ruzie zonder geweld en verschillen zonder ruzie?
- > Wat betekent vluchten naar veiligheid?

Technologie & mediawijsheid

- > Kan jij media doorzien en gebruiken?
- > Wat voor invloed heeft technologie in het klein en in het groot?
- > Hoe kunnen we digitaal samenleven?

Globalisering & verbindingen

- > Hoe zijn we verbonden met de hele wereld?
- > Wat is internationale samenwerking?
- > Kan jij afhankelijkheid voelen en verantwoordelijkheid nemen?

Duurzame ontwikkeling

- > Vragen we te veel van de aarde?
- > Hoe zorg jij dat je mensen en het milieu goed doet en niet beschadigt?
- > Hoe maken we duurzame keuzes in winkels en fabrieken?

Democratie, macht, vrijheid, gelijkheid

- > Ken jij je rechten en plichten?
- > Hoe werken macht en inspraak?
- > Wat kan je doen voor democratie?

Mensenrechten

- > Wat zijn kinderrechten?
- > Wat betekent het recht op genoeg geld, eten, gezondheid en veiligheid?
- > Wat betekenen vrijheid, rechten, gelijkwaardigheid en gelijke behandeling?

5. Aanpak Fawaka WereldBurgerschap

Als we wereldburgerschap goed in het onderwijs verankeren, kan dat impact hebben op de hele samenleving. Kunnen leerlingen op school meer leren over hoe hun handelen impact heeft op anderen – dichtbij en ver weg? Over hoe ze actief in de wereld kunnen staan, en wat ze daarvoor moeten weten? Over gelijkwaardigheid van alle mensen, verbindingen en verantwoordelijkheden?

Fawaka WereldBurgerschap biedt scholen en schoolbesturen een gestructureerde aanpak voor (wereld)burgerschapsonderwijs. Schoolleiders, leraren en leerlingen worden hierbij meegenomen in het proces naar een school die trots is op haar (wereld)burgerschapsonderwijs en die voldoet aan de door de overheid gestelde eisen.

In de aanpak van Fawaka WereldBurgerschap is het startpunt het in kaart brengen van wat de school al doet, wat de school verder wil ontwikkelen en hoe dit alles onder andere past bij de nieuwe wettelijke kaders. Zo ontstaat er draagvlak en leiderschap, en krijgt de verankering van Wereldburgerschap vorm in lijn met de identiteit van de school.

Fawaka WereldBurgerschap ondersteunt scholen door middel van complete trajecten en korte interventies.

Vanuit Fawaka WereldBurgerschap zijn verschillende zaken ontwikkeld en worden verschillende zaken aangeboden. De kern is steeds: een gestructureerde aanpak voor (wereld)burgerschapsonderwijs, met veel aandacht voor zaken als onder andere inclusie en duurzame ontwikkeling.

Wat biedt Fawaka Wereldburgerschap onder andere aan aan scholen en schoolbesturen?

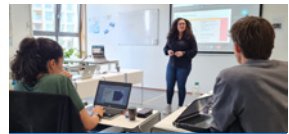
- > Inspiratiesessies WereldBurgerschap
- > WereldBurgerschap-trajecten; van visie tot implementatie
- > Leergang 'Inclusief Onderwijs, expliciete scholing rondom racisme & discriminatie'
- > Workshops rondom o.a. Diversiteit & Inclusie, Wereldgeschiedenis en Schurende Gesprekken
- > Workshops op maat
- > Inhoudelijke expertise en kennis

Wereldburgerschap
Trajecten

Wereldburgerschap
Sessies PO & VO

Leergang Inclusief
Onderwijs

10 keer meer
geschiedenis

Wereldburgerschap
Poster

Workshops

Leerlingen

- > Projecten m.b.t. verschillende Wereldburgerschap thema's
- > Dagonderwijs Wereldburgerschap
- > Talentontwikkeling

Leraren

- > Kennismaking met WereldBurgerschap
- > Workshops
- > Leergang Inclusief Onderwijs

Directie

- > WereldBurgerschap-traject
- > WereldBurgerschap-screening
- > Sparrings- & reflectie partner

Bestuur

- > Inspiratiesessie Wereldburgerschap voor schoolleiders
- > Diverse sessies voor schoolleiders en/of bestuur
- > Ondersteuning visievorming, beleidskaders, implementatie, metingen, kennisuitwisseling en meer

WereldBurgerschap-trajecten – voor scholen

Een gestructureerde aanpak vanuit directie & team om invulling te geven aan (wereld)burgerschapsonderwijs, van visie tot implementatie. Scholen die een WereldBurgerschap-traject doorlopen werken onder andere aan een duidelijk beleid, afgestemd en gecommuniceerd met het team, een doorlopende leerlijn, kwaliteitskaarten, kennisopbouw voor teamleden en meer.

Gestructureerd WereldBurgerschap doorvoeren

WereldBurgerschap-competenties en kerndoelen-leerlijn

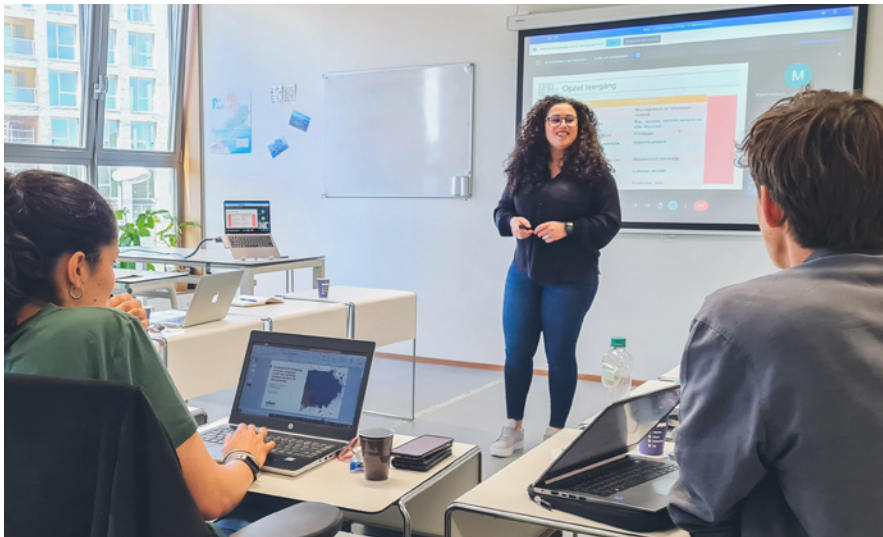
Competenties voor leerlingen rondom wereldburgerschap zijn te verdelen in de domeinen kennis, houding, vaardigheden en reflectie. Fawaka WereldBurgerschap heeft dit vertaald in een leerlijn aansluitend op de kerndoelen in het Nederlandse onderwijs.

WereldBurgerschap-inspiratiesessies - voor scholen en besturen

Tijdens een inspirerende sessie informeren bestuurders, directeuren en/ of leraren zich rondom de nieuwe wet- & regelgeving rondom burgerschap en hoe de inspectie dit beoordeelt, maken zij kennis met de verschillende WereldBurgerschap thema's en ontdekken zij wat hiermee te doen. Zij inventariseren wat er al gebeurt op schoolniveau, waar men meer van zou willen en wat nodig is om dit te bereiken. Geleerd wordt van kennis, ervaringen en initiatieven van collega's. Na afloop van een inspiratie-sessie weten de deelnemers waar hun school staat ten opzichte van de burgerschapsopdracht, welke mogelijkheden invulling met WereldBurgerschap biedt en wat passende vervolgstappen zijn.

Leergang 'Inclusief Onderwijs, expliciete scholing rondom racisme & discriminatie' - voor scholen en besturen

In 7 sessies leren leraren structurele uitsluiting te herkennen en daar proactief op te handelen in hun eigen onderwijspraktijk. De leergang is ontwikkeld op basis van jarenlange ervaring met scholing rondom inclusie in het onderwijs en steelt op uitgebreid wetenschappelijk onderzoek.

Format schoolplan WereldBurgerschap

Dit beleidsstuk biedt een kapstok voor scholen om WereldBurgerschap aan op te hangen. Het is invulbaar aan de hand van verschillende handvatten. Het is compleet aanpasbaar aan de school en zorgt dat qua beleid wordt voldaan aan de wet.

Werkssessie Visievorming

Door middel van verschillende werkvormen brengen we identiteit, context en ambities van de school in kaart. Aan de hand daarvan wordt vormgegeven aan een breed gedragen visie op WereldBurgerschap.

Werkssessie Beleid Vormgeven

De werksessie 'Beleid Vormgeven' draait om co-creatie van beleid. We inventariseren wat de school al in het beleid heeft staan, bespreken welke toevoegingen nodig zijn en waarom. Deze sessie sluit aan op het Format schoolplan WereldBurgerschap.

Advies personeelsbeleid en representatie

In deze sessie bekijken we samen het personeelsbeleid van de organisatie en de doelen die hiervoor gesteld zijn. We gaan dieper in op het belang van en de uitdagingen rondom een divers en representatief personeelsbestand. Deze sessie helpt handen en voeten geven aan het plan van aanpak richting een personeelsbestand met meer representatie van de volle diversiteit die Nederland rijk is.

Schoolcultuur-analyse en advies

In deze sessie gaan we met elkaar in dialoog. Hoe uit de schoolcultuur zich? Welke afspraken zijn er met elkaar? Voelt iedereen zich welkom en veilig op school? Voelt iedereen zich gehoord en gezien? Wat kan verbeterd? Dit alles om zichtbaar te maken hoe de schoolcultuur het (wereld)burgerschapsonderwijs nog verder kan ondersteunen.

Voldoe je aan de wet?

Deze sessie geeft een helder beeld van de burgerschapswet en wat de school moet doen om hieraan te voldoen. We gaan dieper in op de wet en wat deze van scholen vraagt en analyseren samen wat de school nodig heeft om aan de wet te voldoen. Aan het einde van deze sessie is er een duidelijk plan en antwoord op de vraag “wat moet mijn school doen om aan de wet te voldoen?”.

Workshops op maat

Fawaka WereldBurgerschap biedt verschillende workshops op maat in relatie tot WereldBurgerschap-thema's, de wetgeving en andere relevante maatschappelijke thema's en ontwikkelingen.

Kwaliteitskaarten

Een kwaliteitskaart (wereld)burgerschap helpt bij het meten van (wereld) burgerschapsonderwijs. Het geeft een korte en heldere weergave van de werkwijze van de school en de ambities/doelen rondom (wereld) burgerschapsonderwijs. Hiermee legt het team afspraken vast, zodat iedereen weet wat er moet gebeuren en teamleden weten waar ze aan toe zijn.

Fawaka WereldBurgerschap helpt invulling te geven aan een samenhangend curriculum en ondersteunt met een doorlopende WereldBurgerschap-leerlijn op school. We helpen met het vertalen van WereldBurgerschap-ideeën naar de praktijk.

Zie voor meer onze website

www.fawakawereldburgerschap.nl

Meer weten over ons aanbod of benieuwd naar onze werkzaamheden?

Mail ons op info@fawakawereldburgerschap.nl

– of bel ons op 06-49218209!

6. Schoolportretten

Wereldburgerschapsonderwijs op Basisschool de Dorpsbeuk

Onderstaand interview is verschenen in het magazine 'Naar School' van VOS/ABB (nummer 31, maart 2022, tekst: Leonie Spaan, beeld: Sanne van der Most)

Openbare basisschool De Dorpsbeuk in Scherpenzeel integreert wereldburgerschap in het onderwijs. Schoolleider Anne Suijndorp legt uit waarom ze daar trots op is.

Burgerschap heeft altijd al een plek gehad op De Dorpsbeuk, maar de school wilde met name wereldburgerschap beter neerzetten. Vooral omdat het belangrijk is dat leerlingen meekrijgen welke thema's er wereldwijd spelen en hoe ze de wereld beter kunnen maken. Suijndorp benadrukt dat leerlingen tegenwoordig via de media zien wat er overal gebeurt, dus het gaat om meer dan de eigen school, buurt of straat. 'Wij leren ze over de wereld na te denken en een mening te vormen.'

Fawaka Wereldburgerschap

Suijndorp zette zich in om wereldburgerschap binnen Stichting Eem-Vallei Educatief (STEV) duurzaam te verankeren. Via VOS/ABB kwam ze in contact met de adviseurs van bureau Fawaka WereldBurgerschap. Zij kijken naar wat scholen al doen en wat ze verder willen ontwikkelen. Via Fawaka maakte De Dorpsbeuk kennis met de tien thema's van wereldburgerschap. 'Die passen goed bij onze school en identiteit. Fawaka heeft met ons en het team Identiteit van VOS/ABB gekeken naar de manier waarop je deze thema's in de reguliere lessen kunt integreren. We willen onze leerlingen stevig in de maatschappij zetten en meegeven wat er in de wereld speelt. Dit moest terugkomen in lesthema's die we al gebruiken.'

Identiteitsontwikkeling

In sessies onder leiding van onder anderen projectleider Miguel Heilbron van Fawaka WereldBurgerschap heeft het team van De Dorpsbeuk alle thema's onder elkaar gezet en gekeken waar raakvlakken liggen met

wereldburgerschap. Vervolgens werd gekeken hoe de school deze thema's vanuit verschillende perspectieven het beste kon belichten. Suijderland: 'Door op een inclusieve manier naar thema's te kijken, ontwikkelen kinderen zich tot wereldburgers. Bewustwording van leerkrachten is in dit proces heel belangrijk.' (...)

Regenwouden

De leerkrachten zijn volgens haar enthousiast. 'De wereld stopt niet bij de grenzen van Nederland. Daarom vinden wij het belangrijk dat kinderen ook leren waarom het nodig is om bijvoorbeeld de regenwouden in Zuid-Amerika te redden.' Suijderland vervolgt: 'De Dorpsbeuk is een openbare school en wereldburgerschap hoort er dus bij. We zijn pluriform, iedereen is welkom en moet zich veilig kunnen voelen. We maken het krachtiger door in de lessen meer nuances aan te brengen.' Daaraan voegt Suijderland toe dat persoonsontwikkeling heel belangrijk is. 'Iedereen is anders, maar er zijn ook veel overeenkomsten. Wij hebben de opdracht om onze leerlingen klaar te maken voor de toekomst en de maatschappij met alle verschillende culturen, diversiteit in afkomst en denkwijzen. Ons doel is dat zij zich kunnen ontwikkelen tot wereldburgers die in hun houding, kennis, vaardigheden en reflectievermogen laten zien dat zij geloof hebben in hun eigen kunnen. We geven hun met wereldburgerschap iets bijzonders mee waar ze op de middelbare school en in de verdere toekomst veel aan hebben. Trotser kun je ons als schoolteam niet maken!

7. Nawoord

Dit is de eerste versie van deze publicatie vanuit Fawaka WereldBurgerschap. Aanvullend gaan we graag nog dieper in op onze aanpak en ook zullen we onder andere meer schoolportretten publiceren.

Wil je meer weten of zoek je contact met ons? Dan nodigen we je graag uit een kijkje te nemen op onze website:

www.fawakawereldburgerschap.nl

Literatuur

Christine Carabain et al, NCDO (2012).
“Mondiaal burgerschap van draagvlak naar participatie”
<http://kaleidosresearch.nl/publication/mondiaal-burgerschap-van-draagvlak-naar-participatie/>

Curriculum.nu (2019). “Leergebied Burgerschap”
<https://www.curriculum.nu/download/bu/Voorstellen-Burgerschap.pdf>

Joana Duarte (2022). “De wereld is er al - inclusie door wereldburgerschap”
<https://www.nuffic.nl/publicaties/de-wereld-is-er-al-inclusie-door-wereldburgerschap>

Hanneke Felten et al, KIS (2020).
“Opgroeien zonder vooroordelen”
https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-06/opgroeien_zonder_vooroordelen_def_o.pdf

Fawaka WereldBurgerschap (2020).
“WereldBurgerschap-inspiratieposter: Hoe word je een WereldBurger?”
<https://www.fawakawereldburgerschap.nl/poster/>

Fawaka WereldBurgerschap (2020).
“Fawaka WereldBurgerschap”
<https://www.fawakawereldburgerschap.nl/>

Laurence Guérin et al (2021).
“Onderzoeksrapport Samen werken aan Bèta Burgerschap”
<https://www.techyourfuture.nl/publicaties-samen-werken-aan-beta-burgerschap>

Leren voor Morgen (2022/2023). “Leren voor duurzame ontwikkeling in het primair- en voortgezet onderwijs, Onderzoek naar de stand van zaken en de ondersteuningsbehoefte van leerkrachten, docenten en schoolleiders”

Cécile Giraud - GCE Centre of Expertise - Enabel (2020). “Verschillende stromingen van wereldburgerschapseducatie”
<https://wijzijnkruit.be/2020/12/11/issue-paper-1-global-citizenship-education-centre-of-expertise/>

Kevin Goris - GCE Centre of expertise - Enabel (2021). “De verhouding tussen wereldburgerschapseducatie en educatie voor duurzame ontwikkeling”
<https://wijzijnkruit.be/2021/04/30/issue-paper-2-de-verhouding-tussen-wereldburgerschapseducatie-en-educatie-voor-duurzame-ontwikkeling/>

Kevin Goris - GCE Centre of Expertise - Enabel (2021). “Welke betekenis van burgerschap in wereldburgerschapseducatie?”
<https://wijzijnkruit.be/2022/02/18/issue-paper-4-welke-betekenis-van-burgerschap-in-wereldburgerschapseducatie/>

Miguel Heilbron (2020). “Brainwash Talk: Gelijkheid, inclusie, duurzaamheid: zo ziet het onderwijs van de toekomst eruit”
<https://www.brainwash.nl/programmas/brainwash-talks/talks/2020/gelijkheid-inclusie-duurzzaamheid-zo-ziet-het-onderwijs-van-de-toekomst-eruit.html>

Nuffic. “Certificaat Global Citizen Network”
<https://www.nuffic.nl/onderwerpen/global-citizen-network/certificaat-global-citizen-network>

OECD (2018). “PISA 2018 Global Competence”
<https://www.oecd.org/pisa/innovation/global-competence/>

Inspectie van het Onderwijs (2021). “Wettelijke opdracht burgerschap”
<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/burgerschap/wettelijke-opdracht>

Global Education Network Europe / GENE (2022). “European Declaration on Global Education to 2050”,
<https://www.gene.eu/ge2050-congress>

SDG Nederland (2022). “17 doelen die de wereld verbeteren”
<https://www.sdgnederland.nl/de-17-sdgs/>

Leonie Spaan (2022), ‘Kinderen leren over de wereld na te denken’, in: ‘Naar School’, maart 2022, VOS/ABB.
<https://www.openbaaronderwijs.nu/flipbook/?naarschool-2022-31>

SLO (2023). Startnotitie kerndoelen burgerschap
<https://www.slo.nl/publicaties/@21497/startnotitie-kerndoelen-burgerschap/>

SLO (2023). “Vakportaal Burgerschap”
<https://www.slo.nl/vakportalen/vakportaal-burgerschap/>

UNESCO (2014). “Global citizenship education: Preparing learners for the challenges of the 21st century”
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227729>

UNESCO (2015). “Global citizenship education: Topics and learning objectives”
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf000023%202995>

Ruimte voor eigen notities

Colofon

Copyright © 2023 Fawaka WereldBurgerschap

Tekst & redactie: Miguel Heilbron

Met medewerking van / met bijdragen van: Maaïke Irizarri van Suchtelen, Thiemo Heilbron, Daan Bekker, Khadija al Mourabit, Aisling Adinda Hop.

Vormgeving: Vincent Bogers

Foto's/beelden: Fawaka WereldBurgerschap, tenzij anders aangegeven.

Disclaimer: Wij hebben ons best gedaan om alle rechthebbenden met betrekking tot (foto)materiaal te achterhalen. Wie meent dat materiaal zonder voorafgaande toestemming is gebruikt, verzoeken wij om zich tot ons te wenden.

**Download deze volledige publicatie gratis via
www.fawakawereldburgerschap.nl/whitepaper**

**Jouw school vol jonge wereldburgers.
Daar werk je aan met
Fawaka WereldBurgerschap.**

**Deze publicatie behandelt
verschillende aspecten van
wereldburgerschapsonderwijs,
van theorie tot praktijk.**

Download deze volledige publicatie gratis via
www.fawakawereldburgerschap.nl/whitepaper

**Meer weten? Kijk ook op
www.fawakawereldburgerschap.nl**